

Ahlakın Kökeni ve Evrimsel Etik

Aysun AYDIN
ODTÜ Felsefe Bölümü

Ahlak, aynı toplum içinde yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişkilerini, toplumun birliğini ve sürekliliğini sağlamak amacıyla düzenleyen normlar, ilkeler, değerler, gelenek ve göreneklerdir. Ahlak, bir kurallar toplamı olarak

yazılı ya da yazılı olmayan davranışları temsil eder ve iyi olduğu kabul edilen değerler seçilerek çeşitli yollarla gelecek kuşaklara taşınır. Ahlaki kurallar toplumdan topluma ya da dönemden döneme değişiklik gösterebildikleri gibi, her toplumda aynı olan ahlak kurallarına da rastlanabilir.

Etik ise, dilimizde ahlak felsefesi olarak tanımlanan, "iyi"nin doğasını, kaynağını, iyi davranışın ne olduğunu araştıran ve "nasıl yaşanmalıdır?" sorusuna cevap arayan felsefe dalıdır. Felsefe tarihi boyunca, ahlakın kökenini, ahlaki davranışın ne olması gerektiğini ve ahlaki normları inceleyen ve açıklamaya çalışan pek çok etik kuram geliştirilmiştir. Farklı etik yaklaşımlar, ahlakın kökenini farklı dönemlerde değişik bakış açılarından ele alarak açıklamaya çalışmışlardır. Ortaçağ düşünürleri ahlaki iyi ve kötünün tanrı tarafından belirlenmiş olduğunu söyleyerek din temelli etik kuramlar geliştirdiklerinde, 17.yy. düşünürlerinden Thomas Hobbes ahlaki, insanların birlikte yaşayabilmek için belirlenen kurallar bütünü, iyi davranışı ise bu kurallarla uyumlu davranış olarak tanımlamıştır. Hobbes'a göre ahlaki davranışın kaynağı bencilliktir. 18. yy. düşünürlerinden David Hume ise, insanda ahlaki duygular olduğunu dile getirmiş ve iyi ile kötünün bu duygularla belirlendiğini, insanın iyi ve kötüyü ahlaki hoşla gitme ve gitmeme duyguları ile belirlediğini söylemiştir. Daha sonra Kant, ahlakın tamamen insan aklına dayandığını ve akılla kavranabilen evrensel ahlaki ödevlerin olduğunu dile getirmiştir. Günümüzde de ahlaki davranışlarımızın kökenini sezgi, duygu, akıl gibi insanın içsel süreçlerine dayandıranlar, aşkın bir tanrının belirlemesi gibi dışsal süreçlere dayandıranlar ya da etiği doğal süreçlere ve

biyolojik olgulara indirgeyerek açıklamaya çalışanlar vardır.

Bu yazıda evrimsel etik yaklaşım üzerinde durulacaktır. Bu yaklaşım günümüzde biyoloji, genetik ve psikolojideki gelişmelerin de etkisiyle, insanın ahlaki davranışlarına farklı bir perspektiften bakarak, etiğe yeni bir boyut kazandırmıştır. Evrimsel etik, insanın ahlaki davranışlarını doğal evrimin bir ürünü olarak gören, ahlaki kuralların belirlenmesini evrim kuramının iki temel kavramı olan “doğal seçim” ve “hayatta kalma mücadelesi”ne dayandıran ve başta ahlaki iyinin ve kötünün ayırt edilmesi olmak üzere birçok etik problemi insanın psikogenetik, yapısı ile açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, insanda sosyal içgüdü, türdeşlerine karşı sempati davranışı ve sosyal onaylanma isteği vardır. Bu davranışların kökeni ve buradan çıkacak olan ahlaki ilkeler insanın fiziksel doğasına bakılarak yani biyolojik temellere dayandırılarak açıklanabilir.

Ahlaki davranışlar ile evrimsel açıklamalar arasında kurulan bu ilişkinin temelinde tüm canlılarda görülebilen bazı ortak davranışlar yatmaktadır. Bu davranışların ilki, bir başkası için kendi çıkarını feda etmek anlamına gelen özgecilliktir (altruizm). Ahlak felsefesinde özgecillik, kişinin kendi çıkarını dikkate almaksızın başkasının çıkar ve mutluluğunu amaç edinmesi olarak tanımlanmaktadır. *İnsanın Türeyişi* adlı eserinde Charles Darwin, özgeci davranıştan toplumsallık için gerekli bir duygu, bir içgüdü olarak söz eder. Ahlakın toplum ile yani bir başkasının varlığı ile ortaya çıktığını varsayarak, birçok düşünür ve biyolog, özgeciliği ahlakın

evrimsel olarak açıklanmasında bir başlangıç noktası olarak görmektedir. Özgecillik biyolojik olarak, kendini soyunun devamı için feda etmek ya da bir karşılık bekleyerek bir başkasına yardım etmek (karşılıklı özgecillik) olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışı birçok canlıda görmek mümkündür.

Darvinci evrim kuramı, canlıların davranışlarını hayatta kalmaya yönelik bencil davranışlar olarak açıklasa da, özgecillik davranışının tüm organizmalarda bilinçli bir niyet aranmaksızın doğal bir şekilde gözlemlendiği ve doğal seçilimin özgeci davranışın seçilmesini mümkün kıldığı açıktır. Her ne kadar birçok biyolog ve felsefeci, özgeci davranışın arkasında yine bencilliğin ve bireyin bencil ihtiyaçlarının yattığını öne sürse de, birçok organizmada kendi yararından çok başkasının, özellikle genetik akrabalarının, yararını ya da genel olarak topluluğun yararını gözetken, akla, dile ve kültüre ihtiyaç duymadan doğal olarak gelişen özgeci davranışlarla karşılaşmak mümkündür.

Bazı düşünürler tarafından ahlakın oluşabilmesi için gerekli görülen sosyal yaşam, kültür, dil, akıl ve yönelim (intention) gibi durumların, özgeci davranışın oluşmasında gerekli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle özgeci davranış, evrimsel etik tarafından ahlaki davranışların doğasını açıklayabilecek bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu çıkış noktasından hareketle, bencillik yönelimi barındırmayan özgeci davranış, toplum olarak yaşama eğilimi ya da insanı ahlaki eyleme yöneltten içgüdüsel bir dürtü ya da duygu olarak açıklamak olanaklıdır. Doğal olan dolayısıyla tüm insanlarda var olduğu kabul edilen

bu duygular, ahlaki davranış ve normları açıklayan ve bir arada yaşamayı olanaklı kılan temel duygulardır.

Ahlakın oluşumunda bu türden duyguları temel aldığımızda, David Hume'un ahlak öğretisi ve onun "ahlaki duygular" ve "duygudaşlık" kavramları ahlakın biyolojik kökenlerinin gösterebilmesi açısından yararlı ve destekleyici olacaktır. 18.yy. deneyci düşünürlerinden Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde, ahlaki akıl alanından çıkararak duyguları esas alan ve bu duyguların ahlaki davranışlar üzerindeki etkisini inceleyen bir ahlak öğretisi geliştirmiştir. Ona göre ahlak, çeşitli çıkarım ya da kanıtlamalarla yani akıl yoluyla ulaşabileceğimiz bir alan değildir, tersine tamamen duygularımızla belirlenen bir alandır. Hume'un ahlak öğretilerindeki duyguların merkezi konumu ve toplumsal yaşantının önemi, evrimsel etikte de önemli bir rol oynayacaktır.

Hume'a göre, ahlaki onaylama ya da reddedişlerimiz aklın kavrayabileceği bağıntılarla temellendirilemez. Ahlak alanı aklın yönettiği bir alan değildir ve dolayısıyla ahlaki yargılara akıl yoluyla değil duygular yoluyla ulaşabiliriz. Tıpkı hayvanların davranışlarında akılsallık aramamız ve onların davranışlarını doğru ya da yanlış olarak değerlendirmememiz gibi, insanın ahlaki davranışlarını da akılsal ilişkiler bütünü içinde değerlendiremeyiz. Ahlaki iyi ya da kötü,

duygularımızla, hoş gitme ya da hoş gitmeme kavramlarıyla açıklanabilir. Hume'a göre ahlaki kavramlarımızı incelediğimizde bunların tekabül ettiği (ahlaki) olgular bulamayız. Bunun yerine daha çok tutku ve istençlerle karşılaşırız. Hume'un ahlak kuramında bu duyguların yanı sıra toplumsal yaşantıyı ve ahlaki değerleri olanaklı kılan fayda ve duygudaşlık da çok önemli bir yer tutar. Şöyle ki, duygudaşlık, bireyin arzu ve ihtiyaçlarına bağlı olarak toplumsal iyi ve kamuya hizmet gibi kavramları, buna bağlı olarak da ahlaki kuralları açıklayabilir.

Özgeci davranışlar sergileyen canlılar olarak toplumsal yaşama eğilimli olduğumuzu, eylemlerimizdeki iyi ve kötü; hoş gitme ya da gitmeme gibi duygularımızla ayırt edebildiğimizi ve topluluğumuzun ya da türümüzün diğer üyeleri ile duygudaşlık kurarak onlar için de iyi ve kötü olanı algılayabildiğimizi evrimsel açıklamalar bize göstermektedir. Aynı toplum içinde yaşayan insanlar, bu duygular yolu ile kendileri ve toplulukları için iyi ve yararlı olan davranışları görerek, bunları normlaştırırlar. Ahlaki normlar, sözlü ya da yazılı, toplumsal onay ve reddedişlerimizdir. Bu normlar toplumun düzen ve devamlılığı için işe yaradıkça ve toplumun üyeleri tarafından kabul gördükçe kuşaktan kuşağa aktarılırlar. Bu açıdan baktığımızda, biyolojik olgulara dayanan ve evrensel olarak söz edeceğimiz normlar, değişmeyen ve insanın biyolojik doğası ile çelişmeyen normlardır. Eğer toplumsal yaşama eğilimimizi evrimsel bir özellik olarak kabul edersek, toplumsal yaşantımızı oluşturacak, düzenliliğini ve devamlılığını sağlayacak olan ahlaki normlarımızı da evrimsel olarak açıklayabiliriz.

Tüm toplumlarda, çevresel ve kültürel değişkenlere bağlı olmadan, aynı olan ahlaki normlarla karşılaşmamız mümkündür. Örneğin cinayet davranışı, ne şekilde olursa olsun, her toplumda kötü bir davranış olarak kabul edilir ve ahlaki açıdan yasaklanan davranışlar arasındadır. Bu örnekte olduğu gibi, tüm topluluklarda aynı olan, evrensel olarak tanımlayabileceğimiz ahlaki normlara rastlamak mümkündür ve bu evrensellik tüm insanlarda var olan biyolojik özellikler ile açıklanabilir.

Ahlakın kökenini çeşitli olgulara dayandırarak açıklamaya çalışan birçok etik kuramda olduğu gibi, evrimsel etik de indirgemecilik suçlaması ile karşı karşıya kalmaktadır. Ahlaki normları biyolojik olgulardan çıkarsamak, biyolojik indirgemecilik

suçlamalarını doğurmaktadır. Ancak günümüzde birçok biyolog ve felsefeci bu problemi aşmaya çalışmaktadır. Şöyle ki, ahlaki normlar ile biyolojik olgular arasında kurulan ilişki, mantıksal bir çıkarım biçiminde değildir. Biyolojik olgular ve ahlaki normlar arasındaki yok sayılmayacak olan bu ilişki, arzu, duygu, haz ve duygudaşlık gibi kavramlar aracılığıyla, yukarıda sözüne ettiğim biçimde gösterilebilmektedir.

Kuşkusuz, evrimsel etik tüm ahlaki davranış ve normlarımızın biyolojik açıklamalara indirgenebileceğini iddia etmez. Biyolojik özelliklerle açıklanabilen bu normların yanı sıra, değişik toplumlarda farklı normlar görmek mümkündür. Ahlaki normların oluşumunda, kültür, yer, zaman gibi çevresel/dışsal faktörler de etkilidir. Evrimsel etiğin iddiası, toplumsal yaşam eğilimimizin ve bu birlikteliği devam ettirebilmemiz için gerekli bir bakıma toplumsallığın ön koşulu olan temel ahlaki normlarımızın ardında yatan biyolojik olguları gösterme çabasıdır.

Ahlaki biyolojik bir temele dayandırarak açıklamak, insanın sosyal gelişimi üzerinde etkili olan çevresel faktörleri yok saymak anlamına gelmez. Toplum ve kültür gibi insan ürünü olan her şeyin evrim sürecinin bir parçası olduğunu unutmamak gerekir. Evrim süreci, tüm canlıların ve bu canlıların oluşturduğu her türden yaşam formunun dışarıda tutulamayacağı büyük bir kabuldür. İnsanın toplumsal yaşam düzeninin devamlılığında önemli bir rolü olan ahlak normları için, bu süreçle çelişmeyen ve insanın doğasına uygun açıklamalar getirmek ve bu açıklamaları biyoloji gibi bir bilimle temellendirebilmek, etiğin köken ve nedenleri konusu içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ahlaksal davranışlarımızın ve normlarımızın kökenini hem biyolojik hem de sosyolojik olgularda bulup, özgeci davranışın doğal seçim sürecinde korunduğunu belirttim ve Hume'un duygulara dayalı ahlak anlayışını esas alarak etiği temellendirmeye çalıştım. Ahlaksal davranışlarımızın nedenleri, bu davranışların toplumsal yaşam içindeki etki ve değişimleri ve bu davranışların birer norma dönüşerek bireyin öteki bireylerle ortak amaçları doğrultusunda kabul edilmesi gibi süreçleri evrimsel açıklamalarla temellendirmek mümkündür. Bu yaklaşım, toplumsal yaşayışın ve dolayısıyla etik normların çeşitliliği ve değişkenliği düşünüldüğünde, etik davranışlarımız ve normlarımız üzerinde biyolojik

olguların etkisini reddetmeyen, psikolojik ve sosyolojik olguların etkisini de ele alan bir etik kuram sunmaktadır. Evrim çok yaygın bir süreçtir ve ahlaki normlarımızın oluşumundaki etkisi göz ardı edilemez. Evrim bize özgecilik, karşılıklılık gibi eğilimlerimizin açıklamalarını ve bunlardan yola çıkarak toplum oluşturabilmemiz için gereken sosyal kod ve biyolojik temelli normları verir. Bu nedenle, ahlakın kökenine dair yapılan araştırma ve iddialarda, dışsal ve metafizik olgulara başvurmak yerine, böylesine kabul görmüş bir kuramın yaşamımız üzerindeki etkisi dikkate alınmalı, evrim kuramının bize sunduklarından yararlanılmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar:

- Aydın, A. ve Sol, A. (2006) " Olgu ve Değer Ayrımı Temelinde Farklı Bir Evrimsel Etik Yaklaşım", *II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiri Kitabı'nda* yayınlanacak.
- Darwin, C. *The Descent of Man*, R. M. Hutchison (ed.) *Darwin* (Encyclopedia of Britannica-Great Books, Cilt. 49)'in içinde. (Chicago: The University of Chicago Press, 1989), s. 253659.
- Hazlitt, H. *Ahlakın Temelleri* (Liberte Yayınları, 2006).
- Hume D. *Enquiries Concerning Human Understanding and the Principles of Morals* (3. Baskı) (Oxford: Oxford University Press, 1975).
- Hume, D. *A Treatise of Human Nature* (2.Baskı) (Oxford: Oxford University Press, 1978)
- MacIntyre, A. C. *Ethik'in Kısa Tarihi*. (İstanbul: Paradigma, 2006).
- Sober, E. "What is Evolutionary Altruism?" D. L. Hull ve M. Ruse (ed.) *The Philosophy of Biology'nin* içinde (Oxford: Oxford University Press, 1998), s. 45978.